

Олга Манојловић Пинтар¹
Институт за новију историју Србије

ПОХВАЛА КУЛТУРИ ДИЈАЛОГА: АНДРЕЈ МИТРОВИЋ И ПРОМИШЉАЊЕ ИСТОРИЈЕ

У тексту је анализиран допринос Андреја Митровића унапређењу теорије и методологије историјске науке. Указано је на огромно богатство тема и приступа истраживању прошлости у радовима Андреја Митровића и посебно наглашен историјски контекст у коме је писао теоријске радове.

Кључне речи: „Свађа историчара“, теорија историје, историјска свест, историјска култура

У Немачкој је 1986. године започела свађа историчара (*Historikerstreit*). Готово две деценије од побуне Немаца рођених после Другог светског рата, који су касних шездесетих поставили питање „Шта си радио у рату, тата?“, те године поново су покренута сложена питања личне и колективне одговорности и кривице. Нове политичке реалности, изазване Перестројком и отопљавањем односа између Истока и Запада, вратиле су нацизам у фокус јавности. Иако је временска дистанца од четири деценије требало да гарантује дискусије лишене страсти и допринесе решавању преосталих фактографских непрецизности и дилема, бурне расправе о идеологији и пракси нацизма започели су управо историчари. Покушаји политичке манипулације и оштра вредносна размимоилажења међу аналитичарима прошлости довели су до снажне поделе на оне који су 20. век тумачили кроз тоталитарну парадигму и на теоретичаре *Sonderweg*-а. Са једне стране тако су се нашли они који су успостављањем узрочно-последичне везе између совјетског гулага и концентрационих логора стаљинистички терор истицали као узрок, па чак и оправдање нацистичког насиља. Други су нацизам означили као неупоредиво историјско искуство, одбацујући сваки покушај његовог релативизовања изједначавањем, па чак и самим поређењем са примерима других историјских злочина, или диктаторских режима.

Расправе вођене у јавности између Јургена Хабермаса (Jürgen Habermas), Јиргена Коке (Jürgen Koska), Ханса Момзена (Hans Mommsen), Еберхарда Јекела (Eberhard Jäckel) са једне и Ернеста Нолте (Ernst Nolte), Андреаса Хилгрубера (Andreas Hillgruber), Клауса Хилдебранда (Klaus Hildebrand), Јоакима Феста (Joackim Fest) са друге

---

1 olgasasa@eunet.rs

стране, поделиле су јавност и јасно дефинисале идеолошке оквире левице и деснице у Немачкој пред пад Берлинског зида.

Андреј Митровић био је један од оних који су у нашој средини са највећом пажњом пратили расправу немачких историчара. Интригира-ла га је као аналитичара који је највећи део својих истраживања посве-тио управо историји Немачке у 20. веку, али и као шири оквир за разуме-вање великих друштвених и идеолошких превирања у самој Југославији. Испровоциран дебатама у немачкој јавности и подстакнут текстовима које је читао на страницама *Die Zeit-a*, али и оних који је објављивао њему идеолошки и политички далек *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Ан-дреј Митровић је тих година написао књигу невеликог обима, али изу-зетног значаја под називом *Расирављања са Клио* (Митровић 1991). Данас се чини да је, уз *Време нештрљивих* (Митровић 1974), *Србија у Првом светском рату* (Митровић 1984), *Устаничке борбе у Србији* (Митровић 1987) и *Продор на Балкан* (Митровић 1981), управо та књига један од вероватно најзначајнијих радова које је Андреј Митровић написао. Она се методолошки разликује од наведених монографија, које су настале на богатим архивским истраживањима као примери обимних историјских анализа, али је њен значај пођеднако важан. Уз *Историјско у „Чаробном брећу“* (Митровић 1977) и *Аниђовано и лејо*², управо је то Митровићево остварење прецизно дефинисало изворе историјског сазнања и појмове историчарске струке, сведочећи истовремено о систему мишљења и по-имању историје Андреја Митровића. Због свега тога, управо је та књига и данас један од кључних наслова теорије историје код нас.

Глобални контекст у коме је настајала био је обележен јасном про-меном политичке парадигме и потпуном дефанзивом социјалистичке мисли и праксе. Истовремено је и на просторима Југославије постепе-но, али незадрживо нестајао оквир заједништва и осећај емпатије међу грађанима различитих националних идентитета. Колективна свест о снази класног идентитета је брисана, као и деценијама грађени оквир унутар кога је појединац себи могао приписати различите, али међу-собно комплементарне идентитете. Управо су такав глобални контекст и југословенско искуство деструкције заједнице, чини се, кључно утица-ли на структуру Митровићеве књиге о теорији и методологији историје и закључке изнете у њој. Чињеница да је последње речи рукописа који је предао Ивану Ловреновићу, уреднику изузетне библиотеке *Раскрића* Издавачког предузећа „Свјетлост“ из Сарајева, Митровић написао ап-рила 1991. године, из данашње перспективе речитија је него што је њен аутор и могао да претпостави. У данима у којима је рат на територији Југославије већ трајао, он је писао о нужности очувања рационалног

2   Андреј Митровић *Аниђовано и лејо, Уметности у раздобљу светских рајова*, Народна књига, Београд 1983. Есеје о уметничким делима и њихвој вези са временом и епохом у којој настају и коју граде, Андреј Митровић објединио је и у књигама: *О држави бољој и злом сјасењу*, Архипелаг, Београд 2007. и *Култура и историја*, Архипелаг, Београд 2008.

погледа на прошлост и консеквентно на садашњост која је брише и поништава.

Као кључне за разумевање кратког 20. века, Андреј Митровић је издвојио појмове: историје, историјске свести и историографије. Историју је препознао као један од најапстрактнијих појмова којима се човек служи „као синонима за појам прошлости и потврду трајања човечанства“ (Митровић 1991: 11), али и као науку о прошлости, одређену прецизном методологијом. Историјску свест је дефинисао као „свест о живљењу у друштву“ (Митровић 1991: 65), односно „свест о постојању човека“ (Митровић 1991: 55), док је историографију видео као сет различитих ваннаучних, развјених представа о прошлости које, међутим, често одлучујуће утичу на свест појединца, на његов лични, али и идентитет заједнице којој припада. Оно што је књига проблематизовала кроз дефинисање темељних појмова струке заправо је била „друштвена улога научне историографије“ (Митровић 1991: 265).

Године у којима је сабирао своја вишедеценијска размишљања о историји биле су време нетрпељивих, деструктивних и злих на просторима Југославије. У ширим оквирима било је то време означено као нови *belle époque*, у коме су пали сви зидови. Андреј Митровић био је један од ретких који слављеничку атмосферу Европе после пада Берлинског зида није видео као крај историје, већ је са стрепњом назирао и дубиозну будућност после тријумфализма једне идеологије и промене граница у Европи. И, иако је имао потребу да читаоцима на крају књиге објасни да је расправљање у неким деловима било „унеколико жучније [...] него што је на почетку изгледало“ (Митровић 1991: 265), данас се чини да је читава књига била заправо посвета форми дијалога – расправа, која је промовисала идеал толеранције према носиоцима другачијег мишљења. Отуда и његова констатација да „данас у грађењу резултата нових историјских школа у развијеним друштвима учествују и левичарски и десничарски опредељени, као и политички неопредељени историчари“ (Митровић 1991: 230). Митровић је пледирао за схватање историјске науке као простора диспута и дебата – својеврсног форума који не спутава априори, али који апостериори аргументовано дисквалификује неистините тврдње.

Он није остављао простор за релативизације, иако је препознавао ограничења темељних принципа историјске науке. За њега сумња није била основ дисквалификација, већ начин за даље развијање научног метода. Стога је управо питање истине представљало Аријаднину нит коју је чврсто држао пролазећи кроз лавиринт појмова које је дефинисао. Закључивао је „да, иако се о истини говори, није у питању истина као таква него (трајно) грађење система знања ради уобличавања сазнања и то на основу учинка сложених и разноврсних истраживања, што у стварности значи трагање за истином на основу тежње за истином“ (Митровић 1991: 31).

У констатацији о континуираној еманципаторској улози науке, као понуди знања, Андреј Митровић је обједињавао искључујуће историографске концепте, истичући да „данашњи велики светски успех проучавања историје носе три, у ствари сукцесивно настала правца: приповедање сагласно традицији, теорија проистекла из великог преокрета 60-их година и обновљена историјска антропологија као израз нових тражења даљих могућности“ (Митровић 1991: 231). Иако је био доследно критичан према „патриотској“ историографији, подједнако као и према солипсистичком деконструктивизму постмодерне, Митровић је прихватао све што је историјску науку водило новим путевима сазнања. Поверење које је увек имао у интердисциплинарна истраживања потврђивао је сталним упућивањем на само наизглед неконвенционалне историјске изворе који су чинили јаснијом слику 20. века.

Увек окренут научној заједници неспутој уским државним, или менталним границама, он је своје дефиниције понудио јавности у циљу мењања круте историјске културе. У догматским тврдњама, искључивостима и затварањима препознавао је инфериорност и аутистичност оних који су били неспремни, или су се плашили да заступају сопствене политичке ставове, или их можда нису ни имали и стога здушно заговарали туђе. Промоцију дијалога као основа историјске културе и ширења културних видеокруга, видео је као предуслов опстанка и напретка друштва.

Истичући да резултат рада историчара често може бити сасвим супротан од његових првобитних замисли и очекивања, Митровић је констатовао да је у *Расцрпљивању са Клио* у неким деловима чак и „оспорио тезу за коју се сам залагао, тезу да је историчар у могућности да превазилази границе свог времена и ствара сазнање“ (Митровић 1991: 267). Иако свестан колико је та тежња тешко остварива због читавог низа ограничавајућих фактора у самом историчару и друштву коме припада, он је, међутим, није одбацивао. Веру у универзализам, објективизам и неспутаност историје препознао је као утопијски идеал без кога не постоји ни рационалност на којој се заснива наука.

„Све историје започињу знатижељом појединца и добијају свој облик вођене његовим, односно њеним личним особинама“ (Апплебу и др. 1995). Ова констатација три америчке историчарке у књизи *Говорити истину о историји* указује на први и најзначајнији елемент у писању историје – историчара. Знатижеља је и историчара Андреја Митровића увек изнова водила у потрагу за новим знањима. Попут Моцарта, који је са лакоћом писао сонате, арије и мисе, али и концерте, симфоније, опере и реквијеме, Митровић је писао разноврсна дела – монографије, студије, есеје, чланке, расправе и за њих примао награде и друштвена признања. У исто време водио је и своје унутрашње дијалоге, који су га градили, али и оптерећивали, мучили. Имао је и своје Салијерије. Оно што га је издвојило на нашој културној сцени била је отвореност и

спремност да уважи другачији став, али и храброст да од својих истина и проверених чињеница никада не одустаје.

ЛИТЕРАТУРА

Appleby i dr. 1995: J. Appleby, L. Hunt, M. Jacob, *Telling the Truth about History*, Norton Paperback, New York, London

Митровић 1974: А. Митровић, *Време нешрљеливих, Политичка историја великих држава Европе 1919–1939*, Београд: Српска књижевна задруга.

Митровић 1977: А. Митровић, *Историјско у Чаробном брџу, Покушај интeрдисциплинарног оцледа*, Београд: Коларчев народни универзитет.

Митровић 1981: А. Митровић, *Продор на Балкан, Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908–1918*, Београд: Нолит.

Митровић 1983: А. Mitrović, *Angažovano i lepo, Umetnost u razdoblju svetskih ratova*, Београд: Narodna knjiga.

Митровић 1984: А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд: Српска књижевна задруга.

Митровић 1987: А. Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916–1918*, Београд: Српска књижевна задруга.

Митровић 1991: А. Mitrović, *Raspravljanja sa Klio, o istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*, Sarajevo: Svjetlost.

Митровић 2007: А. Mitrović, *O državi božjoj i zlom spasenju*, Београд: Arhipelag.

Митровић 2008: А. Mitrović, *Kultura i istorija*, Београд: Arhipelag.

Olga Manojlović Pintar / A PRAISE TO THE CULTURE OF THE DIALOGUE: ANDREJ MITROVIĆ AND THE REFLECTIONS ON HISTORY

Summary / This text presents an analysis of Andrej Mitrović's contribution to the advancement of the theory and methodology of history as a science. It has been pointed out that there is an enormous abundance of topics and approaches to the investigation of the past in the works of Andrej Mitrović and an especially prominent historical context in which he wrote his theoretical papers.

Key words: „historians' quarrel”, theory of history, historical awareness, historical culture

Примљен: 5. децембра 2014.

Прихваћен за штампу децембра 2014.